

Міністерство освіти і науки України
Київський національний лінгвістичний університет

ЖУКОВСЬКА АННА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 811.111'221.7'42 (043)

ТАКТИЛЬНА ПОВЕДІНКА МОВЦЯ В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ
ДИСКУРСІ: НОМІНАТИВНИЙ ТА КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ
АСПЕКТИ

10.02.04 – германські мови

Автореферат дисертації на здобуття
наукового ступеня кандидата філологічних наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Київському національному лінгвістичному університеті,
Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник

доктор філологічних наук, професор
Сєрякова Ірина Іванівна,
Київський національний лінгвістичний університет,
проректор з навчально-виховної роботи
та міжнародних зв'язків,
кафедра германської і фіно-угорської філології
імені професора Г.Г. Почепцова,
професор

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, професор
Ільченко Ольга Михайлівна,
Центр наукових досліджень та викладання
іноземних мов Національної академії наук України,
кафедра іноземних мов,
завідувач кафедри

кандидат філологічних наук, доцент
Киселюк Наталія Павлівна,
Луцький національний технічний університет,
кафедра української та іноземної лінгвістики,
доцент

Захист відбудеться "03" жовтня 2018 р. о 10³⁰ годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 26.054.04 в Київському національному лінгвістичному університеті
(03150, м. Київ-150, вул. Велика Васильківська, 73)

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Київського національного
лінгвістичного університету (03150, м. Київ-150, вул. Велика Васильківська, 73)

Автореферат розісланий "31" серпня 2018 р.

Учений секретар спеціалізованої вченої ради

Д.І. Терехова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дисертація присвячена вивченню тактильної поведінки мовця в номінативному та комунікативно-прагматичному аспектах на матеріалі англomовного художнього дискурсу.

У сучасному науковому розумінні процес комунікації – це функціонально зумовлена єдність вербальних і невербальних засобів спілкування (Г.Є. Крейдлін, Д.Ю. Кузнецова, О.О. Литвинов, О.Л. Поліщук, Л.В. Солощук, О.А. Янова, D. Crystal), де передача повідомлень відбувається через різні канали комунікативного зв'язку, зокрема й тактильний (І.І. Серякова). Таке бачення закономірно викликає необхідність комплексного лінгвістичного дослідження *тактильної поведінки* (М.М. Махній) / *tactile behaviour* (J.L. Millot.) мовця в усних та писемних формах художнього (О.А. Бабелюк, В. Korte, F. Royatos) і нехудожнього (О.М. Ільченко, Н.К. Кравченко, Н.В. Петлюченко, Л.Л. Славова) дискурсів, у яких онтогенетична сутність тактильної поведінки зумовлює її здатність бути маркером емоційних станів (Н.П. Киселюк, Ю.В. Максименко) та оцінних ставлень (Н.О. Бігунова, Г.І. Приходько), прагматичних намірів і соціальних відносин мовної особистості (І.С. Шевченко) в умовах щирого / нещирого (О.І. Морозова, М.-М.О. Рибалко), формального / неформального (Н.В. Петлюченко), кооперативного / некооперативного (Л.Л. Славова, І.Є. Фролова, О.В. Черненко) спілкування.

Мовні та мовленнєві позначення тактильної поведінки мовця неодноразово досліджувалися лінгвістами з різних позицій. Так, у складі інших лексико-семантичних груп англійські дієслова на позначення дотику вивчалися у межах групи дієслів зі значенням перетворювального механічного впливу на об'єкт (Л.М. Такумбетова), руйнування (З.В. Данилова) та фізичного впливу (Я.І. Маркот). У функціонально-семантичному аспекті дієслова на позначення дотику аналізувалися із застосуванням фреймового підходу на матеріалі сучасної англійської мови (О.В. Федотова). У функціонально-зіставному аспекті вивчалися англійські, російські та французькі прикметники на позначення ознаки, сприйнятої за допомогою дотику (Ж.А. Бубирьова, С.А. Моїсеєва), закономірності семантичної деривації прикметників тактильного сприйняття на матеріалі російської, білоруської, англійської та німецької мов (К.С. Астапкіна), а також лексико-семантичні групи англійських і російських прикметників, які входять у домен "дотик" (Л.В. Лаєнко). У наративно-семіотичному аспекті тактильна лексика, що є різновидом сенсорної лексики, розглядалась з позиції її важливості в створенні художньої образності (О.В. Волошина), емоційного резонансу (О.П. Воробйова) а вивчення мовної репрезентації сенсорики дотику як категорії художньої тілесності підтверджує її роль у формуванні наративно-семіотичної площини художнього тексту (І.А. Галуцьких). Зазначені наукові розвідки підготували підґрунтя для комплексного дослідження засобів на позначення тактильної поведінки мовця в номінативному та комунікативно-прагматичному аспектах на матеріалі англomовного художнього дискурсу.

У роботі одиницею виміру тактильної поведінки мовця визначено *дотик*, що розуміємо як: 1) вроджену здатність людини виконувати невербальну фізичну

контактну дію (Т. Field, А. Montagu); 2) іманентно-притаманний засіб осягнення світу через фізичний контакт із ним (А. Cranny Francis, R.L. Klatzky, S.J. Lederman) що уможлиблюється тактильною модальністю (М.І. Hertenstein); 3) тілесно-орієнтовану практику комунікативного буття людини (О.А. Романов); 4) дискурсивний інструмент впливу в процесі комунікації (Л.В. Козяревич, Н. Calero, F. Royatos); 5) семіотичну ємність значення, що формує канал комунікативного зв'язку (О.Л. Поліщук, І.І. Серякова).

Актуальність теми дисертаційної роботи визначається комунікативною спрямованістю сучасних лінгвістичних студій на вивчення невербальних компонентів спілкування, зокрема й тактильних, які стають об'єктом номінації в різних типах дискурсивних практик. Виявлення специфіки номінативних засобів на позначення тактильної поведінки мовців відмінних комунікативних стилів, а також розкриття функціональних призначень досліджуваних номінацій в англomовному художньому дискурсі зумовлює необхідність їхнього дослідження в комунікативно-прагматичному аспекті.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану комплексної наукової теми "Комунікативно-когнітивний та соціокультурний аспекти функціонування системи мовних одиниць германських і фіно-угорських мов у синхронії і діахронії", яка розробляється кафедрою германської і фіно-угорської філології імені професора Г.Г. Почепцова (тему затверджено вченою радою КНЛУ, протокол № 7 від 24 лютого 2011 року). Тему дисертації затверджено вченою радою КНЛУ (протокол № 7 від 27 грудня 2010 року).

Мета дослідження полягає у вивченні тактильної поведінки мовця в сучасному англomовному художньому дискурсі в номінативному та комунікативно-прагматичному аспектах.

Досягнення мети дослідження передбачає виконання таких **завдань**:

- визначити і узагальнити теоретичну базу дослідження тактильної поведінки мовця в сучасному англomовному художньому дискурсі;
- уточнити поняття "тактильна поведінка мовця" як невербального знака комунікації;
- розробити комплексну методику дослідження номінативних засобів на позначення тактильної поведінки мовця і побудувати типологію такесичних модулів;
- виявити та схарактеризувати засоби на позначення тактильної поведінки мовця в англomовному художньому дискурсі в номінативному аспекті;
- з'ясувати фактори номінативної варіативності та комбінаторики такесичних модулів у дискурсі;
- визначити специфіку номінацій на позначення тактильної поведінки мовця в англomовному художньому дискурсі в комунікативно-прагматичному аспекті.

Об'єктом дослідження виступає англomовний художній дискурс, що містить номінації тактильної поведінки мовця.

Предметом дослідження є тактильна поведінка мовця в англomовному художньому дискурсі в номінативному та комунікативно-прагматичному аспектах.

Матеріалом для дослідження слугували 212 номінацій, закріплених в англomовному узусі на позначення тактильної поведінки мовця, що реалізується за допомогою дотиків, та 3500 фрагментів англomовного художнього дискурсу, які містять зазначені номінативні засоби в словах автора та коментарях, відібраних шляхом суцільної вибірки з 37 творів англomовної прози другої половини ХХ – початку ХХІ століть загальним обсягом близько 14480 сторінок.

Методи дослідження. Досягнення поставленої мети і завдань дослідження передбачало застосування *загальнонаукових методів* (індукції, дедукції, аналізу, синтезу та методу теоретичного узагальнення) для визначення теоретичного підґрунтя дослідження номінативних засобів на позначення тактильної поведінки мовця і низки спеціальних лінгвістичних методів, які включають: *дефініційний аналіз* – для виявлення корпусу англomовних одиниць на позначення дотику; *компонентний аналіз* застосовано з метою виокремлення семантичних компонентів лексичного значення спеціальних номінацій на позначення тактильної поведінки мовця; *модулярний метод* – для визначення такесичного модуля в площині діалогічного дискурсу, побудови типології такесичних модулів та виявлення їхніх номінативних, локативних, функціональних та модусних ознак; *контекстуальний аналіз* використано для виявлення типових модульних схем номінативної репрезентації тактильної події в англomовному художньому дискурсі та встановлення факторів комбінування невербальних модулів у межах полікомпонентного невербального модуля, *функціональний аналіз* залучено для визначення прагматичних функцій номінацій на позначення тактильної поведінки мовця в англomовному художньому дискурсі, *актомовленнєвий аналіз* – з метою виявлення іллокутивної спрямованості досліджуваних номінацій, *комунікативно-прагматичний аналіз* застосовано для виявлення фасцинативної специфіки номінативних засобів на позначення тактильної поведінки мовців різних комунікативних стилів. *Кількісний метод* використано для розрахунку кількісного співвідношення між монокомпонентними такесичними модулями та полікомпонентними невербальними модулями, складниками яких вони є, а також для встановлення кількості й частотності випадків реалізацій функціональних призначень такесичних номінативних засобів в англomовному художньому дискурсі.

Наукова новизна отриманих результатів дисертаційної роботи полягає в тому, що в ній уперше *здійснено* комплексне лінгвістичне дослідження засобів на позначення тактильної поведінки мовця в номінативному та комунікативно-прагматичному аспектах на матеріалі сучасного англomовного художнього дискурсу. У роботі *визначено* та *узагальнено* теоретичне підґрунтя вивчення номінацій на позначення тактильної поведінки мовця в світлі комунікативної лінгвістики, невербальної семіотики та прагмалінгвістики, в результаті чого *уточнено* поняття "тактильна поведінка мовця", яке визначається як одна або декілька невербальних фізичних контактних дій (дотиків) мовця, виконаних за допомогою руки чи іншої частини його тіла стосовно об'єкта дії, які є функціонально та прагматично навантажені, виходячи з лінгвальних й екстралінгвальних ознак конкретного моменту комунікативного буття людини. У дисертації *уточнено* семіотичну класифікацію дотиків. *Визначено* основну

структурну одиницю дослідження – такесичний модуль і *вперше побудовано* типологію такесичних модулів. Релевантними критеріями виділення різних типів такесичних модулів *визначено* номінативну, локативну, функціональну та модусну ознаки, на основі яких *виокремлено* та *схарактеризовано* однономінативний та багатонімінативний такесичні модулі (за номінативною ознакою), ініціальний, медіальний та фінальний такесичні модулі (за локативною ознакою), комплементарний, субститутивний та опозитивний такесичні модулі (за функціональною ознакою), активний, пасивний та взаємний такесичні модулі (за модусною ознакою).

У роботі *виявлено* засоби на позначення тактильної поведінки мовця в англійському художньому дискурсі в номінативному аспекті. *Установлено* компоненти такесичних модулів та *визначено* їхню номінативну репрезентацію. Досліджувані номінації *диференційовано* за структурно-семантичним критерієм, у результаті чого *виокремлено*: а) спеціальні такесичні номінації, тобто такі позначення дотику, план змісту яких утворює сукупне відображення форми і значення; б) спеціальні розгорнуті такесичні номінації, до яких належать усталені дієслівні та субстантивні словосполучення на позначення дотику в його активному та пасивному проявах; в) неспеціальні такесичні номінації, тобто номінативні комплекси з підрядною або предикативною будовою, що репрезентують дотик з боку форми його реалізації. *Установлено* семантичні компоненти лексичного значення спеціальних номінативних засобів на позначення тактильної поведінки мовця.

Уперше в роботі *з'ясовано* фактори номінативної варіативності та комбінаторики такесичних модулів. *Виявлено*, що поєднання різносистемних невербальних модулів регулюється впливом зовнішніх та внутрішніх факторів. У межах перших *виокремлено* фактор адресованості, результатом впливу якого є одновекторні або різновекторні полікомпонентні невербальні модулі, фактор гармонійності, що виявляється в номінативному консонансі або номінативному дисонансі поєднаних невербальних модулів, та фактор рівноваги, унаслідок дії якого виникають збалансовані або незбалансовані багатокомпонентні невербальні модулі. Внутрішні фактори комбінаторики визначено як специфічну взаємодію ключових параметрів різних невербальних виявів мовця, вербалізованих у сучасному англійському художньому дискурсі.

У роботі *вперше визначено* номінативні засоби на позначення тактильної поведінки мовця в комунікативно-прагматичному аспекті. *Розкрито* функціональні призначення досліджуваних номінацій, які реалізують дейктичну, адаптивну, регулятивну, емотивну іллокутивну та когнітивну функції в англійському художньому дискурсі. *Виявлено* фасцинативну специфіку позначень тактильної поведінки мовців асертивного, агресивного й субмісивного комунікативних стилів, що виявляється в реалізації ними фасцинативної, антифасцинативної та афасцинативної моделей тактильної поведінки відповідно.

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості використання положень і висновків дисертації в курсах теоретичної граматики сучасної англійської мови (розділи "Аналіз дискурсу", "Прагматика речення",

"Теорія мовленнєвих актів"), лексикології сучасної англійської мови (розділи "Семантична структура слова", "Лексико-семантична система мови"), курсів за вибором з невербальної семіотики, дискурсології, прагмалінгвістики. Окрім цього, отримані результати можуть бути застосовані в подальших наукових дослідженнях у цій галузі.

Апробація матеріалів дисертації здійснювалась на засіданнях кафедри германської і фіно-угорської філології імені професора Г.Г. Почепцова Київського національного лінгвістичного університету, а також на восьми наукових конференціях, у тому числі семи *міжнародних*: "Україна і світ: діалог мов та культур" (Київ, 2011, 2012, 2016, 2018), "Пріоритети германського і романського мовознавства" (Луцьк, 2012), "Actual Problems of Science and Education" (Будапешт, 2016), "Лінгвокогнітивні та соціокультурні аспекти комунікації" (Острогор, 2017); одній *всеукраїнській* науково-практичній конференції: "Якісна освіта у сучасному глобалізованому світі: тенденції, виклики, перспективи" (Суми, 2017).

Публікації. Наукові результати кандидатської дисертації отримані автором особисто. Основні положення дисертації висвітлено в одинадцяти наукових публікаціях: п'яти статтях, надрукованих у наукових фахових виданнях України (2,83 др. арк.), одній публікації у науковому періодичному виданні іншої держави (0,65 др. арк.), а також п'яти тезах доповідей у збірниках матеріалів наукових конференцій (0,85 др. арк.). Загальний обсяг одинадцяти публікацій становить 4,33 др. арк.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (226 найменувань, з яких – 102 – іноземними мовами), списку довідкових джерел (13 позицій, із яких 9 – англомовні), списку джерел ілюстративного матеріалу (37 позицій) та додатків. Робота містить 4 рисунки та 2 таблиці. Повний обсяг дисертації – 230 сторінок, основний зміст викладено на 186 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, описано матеріал і методи дослідження, розкрито наукову новизну, практичне значення отриманих результатів, наведено дані про апробацію результатів дослідження та публікації.

У **першому розділі "Теоретичні засади дослідження номінативних засобів на позначення тактильної поведінки мовця"** визначено теоретичну базу вивчення тактильної поведінки мовця, проаналізовано й узагальнено підходи до її дослідження в низці наук гуманітарного циклу, визначено онтологічну сутність дотику, його статус та класи у межах невербальної семіотики, комунікативну значущість та основні типи.

У сучасному мовознавстві наявний стійкий науковий інтерес до проблематики тілесності (О.П. Воробйова, І.А. Галуцьких, О.Є. Гомілко, М. Johnson, G. Lakoff), тілесного способу комунікації (І.І. Серякова), лінгвальної маніфестації тілесності в дискурсі номінаціями різного рівня (Г.Є. Крейдлін, О.О. Селіванова), де тіло людини виступає як "мовна та дискурсивна конструкція" (О.А. Романов,

Ю.О. Сорокін), а дотик трактується як прямий, комплексний, цілеспрямований тактильний акт, що водночас поєднує й розриває межі тілесного простору учасників семіотичної інтеракції, та, розміщаючись в їхній комунікативній площині, спрямовується на досягнення і реалізацію конкретних комунікативно-прагматичних цілей та завдань мовців (К.В. Малишева, О.А. Романов).

Основними характеристиками дотику є його якісні властивості – тип тактильної дії, її інтенсивність, швидкість, різкість і температурні характеристики, а також параметри, що включають локацію, частотність, тривалість дотику та площу поверхні, що він охоплює. Сукупно зазначені фізичні характеристики дотику забезпечують багатство тактильної модальності, що реалізується в різноманітних виявах тактильної поведінки (М.І. Hertenstein). Тактильна поведінка мовця як об'єкт дослідження знаходиться на перетині декількох галузей невербальної семіотики, центральною серед яких виступає такесика (Ф.С. Бацевич, Н.О. Бігунова, В.А. Лабунська, Л. Kauffman), або гаптика (Г.Є. Крейдлін). До кола проблематики такесики входять: визначення тактильної поведінки мовця як вродженої, культурно, соціально та індивідуально детермінованої знакової сутності людини, побудова типології дотиків з урахуванням культурологічних, соціально-інформативних, ситуативно-сміслових, семіотичних і комунікативних критеріїв, вивчення специфіки функціонування різних типів дотиків у межах тактильного каналу комунікативного зв'язку, встановлення комунікативної ролі дотику.

Велика кількість дотиків та сфер їхнього застосування визначає наявність низки класифікацій тактильної поведінки людини. Так, культурологічна класифікація (Г.Є. Крейдлін) включає культурні (цілющі, диявольські, рукопокладення) та побутові типи дотиків. У психологічній класифікації (М. Argyle) дотики систематизовані відповідно до місця їхньої реалізації та можливих значень. Наприклад, поплескування (*the pat*) найчастіше реалізується в зоні рук, передпліччя та спини, водночас передаючи значення дружнього ставлення і підтримки. За смисловим навантаженням, що передусім розкривається в контексті комунікативної ситуації, дотики поділяють на функціональні, соціальні, дружні та інтимні (D. Hall, M. Knapp). Контекстуальний підхід до класифікації дотиків дозволив розподілити їх за значеннями, які вони передають у повсякденній взаємодії комунікантів. Так, дотики, що виражають позитивний афект, мають значення 'підтримки', 'вдячності', 'прив'язаності', 'єднання', 'інтимно-романтичного ставлення чи наміру'; дотики, які виступають засобами контролю та управління комунікацією, можуть означати 'спонукання до поступливості', 'привертання уваги', 'заклик до взаєморозуміння / реакції'; як оператори, дотики набувають значення 'виконання завдання', 'супровід виконуваної дії' або 'інтерес до зовнішності (іншого)'; ритуальні дотики здебільшого передають значення 'вітання' та 'прощання'; у формі гри дотики набувають значення 'імітації агресії' або 'імітації афекту'; окремо виділяють випадкові та псевдовипадкові дотики (S. Jones, A. Yarbrough). Трактування дотиків як ознак зв'язку (*tie-signs*) дозволяє виокремити чотирнадцять основних типів дотиків, що здатні інформувати про наявність та природу особистих відносин між учасниками комунікативної взаємодії (D. Morris): рукостискання (*the handshake*), керування діями (*the body-guide*), поплескування (*the pat*), контакт "узяти під руку" (*the arm-link*), обійми за плечі (*the shoulder embrace*), обійми (*the full embrace*), контакт "рука до руки" (*the hand-to-*

hand), обійми за талію (*the waist embrace*), поцілунок (*the kiss*), контакт "голова до голови" (*the head-to-head*), контакт "рука до голови" (*the hand-to-head*), ласка (*the caress*), носіння на руках (*the body support*), імітація бійки (*the mock attack*).

Семіотична сутність дотику, що зумовлена його вродженістю та універсальністю, конкретними формами вираження та сферами використання, дозволяє тлумачити його як знак та уможлиблює виокремлення п'яти семіотичних класів дотику: емблеми, ілюстратори, регулятори, тактильні емоційні вирази і тактильні адаптери. Іконічним дотикам-емблемам властивий безпосередній зв'язок, схожість із своїм референтом, наприклад: *"Dad wraps his arms around his body and pretends to shiver. "Cold?"* (Ahern, TFM, p. 42). До символічних дотиків-емблем, що передбачають умовний зв'язок із своїм об'єктом, передусім належать дотики етикетного характеру, наприклад, рукостискання. Дотики-ілюстратори використовуються мовцями з метою емпатичного підсилення, зображення, пояснення того, що виражається вербально: *"This will cheer you up."* <...> *She pats the shopping bags with suppressed glee* (Kinsella, UG, p. 80). Основним завданням дотиків-регуляторів є встановлення, підтримка, координація і контроль вербальної та невербальної комунікації: *Langdon felt a squeeze on his knee, pulling him back, and Sophie's green eyes were on him* (Brown, DVC, p. 222). Тактильні емоційні вирази є іманентною здатністю людини до вираження емоцій за допомогою дотику, що виникають у відповідь на емоційний подразник та інформують інших людей про переживання мовцем певної емоції: *"Is that... Samantha Sweeting?"* <...> *One of the girls drops her eclair. Another gasps and claps her hand over her mouth* (Kinsella, UG, p. 323). Тактильні адаптери, що втілені у формах самоадаптерів, об'єкт-адаптерів та альтер-адаптерів, не застосовуються мовцями навмисне для передачі повідомлень, однак ці дотики слугують джерелом інформації про внутрішній стан людини, її психологічні потреби та переживання: *At the mention of Tuck's name, her mom fingered the pearl necklace she was wearing* (Sparks, BOM, p. 86).

Отже, ми визначили теоретичне підґрунтя вивчення тактильної поведінки мовця, з'ясували її статус у межах невербальної семіотики, проаналізували підходи до класифікації дотиків у гуманітарних студіях, окреслили комунікативні значення та виокремили семіотичні класи дотиків.

У другому розділі "Модулярна методика дослідження номінативних засобів на позначення тактильної поведінки мовця в англomовному художньому дискурсі" описано методологічні принципи та етапи дослідження засобів на позначення тактильної поведінки мовця в номінативному та комунікативно-прагматичному аспектах.

До матеріалу дослідження з метою комплексного вивчення номінативних засобів на позначення тактильної поведінки мовця, визначення їхніх функціональних, локативних і модусних характеристик застосовано *модулярний метод* (Т.М. Грушевська, В.З. Дем'янков, М.В. Колтунова, Н.Б. Кудрявцева, С.П. Нетребіна J.A. Fodor, E. Roulet), за якого комунікативний акт формалізується у вигляді співдії вербального і невербального модулів (І.І. Серякова). Основною структурною одиницею дослідження є *такесичний модуль* – частина англomовного художнього дискурсу, що містить одну чи більше номінацій на позначення тактильної поведінки мовця. Компонентами такесичного модуля є: *суб'єкт дотику* – це його виконавець,

інструмент дотику, тобто, частина тіла суб'єкта, якою він реалізує тактильну дію або предмет, що слугує для виконання опосередкованого дотику, *об'єкт дотику*, іншими словами той, на кого спрямована тактильна дія, *тактильна дія* або *тактильний контакт*, активний і пасивний *тактильний досвід* мовців, а також їхня *тактильна взаємодія*. У роботі за допомогою модулярного методу визначено, що номінативна площа такесичних модулів англomовного художнього дискурсу не обов'язково реалізує усі його компоненти експліцитно. Наприклад: ***I nudged my head into his shoulder. "Thanks for offering to come over"*** (Green, FIOS, p. 122). Такесичний модуль у запропонованому фрагменті містить номінації на позначення суб'єкта дотику (*I*), виконаної ним тактильної дії (*nudged*), інструмента дотику (*my head*) і його об'єкта (*his shoulder*), де імпліцитно наявні тактильна взаємодія й тактильний досвід персонажів.

Застосований у роботі модулярний метод дозволив побудувати типологію такесичних модулів, яка відображає їхні основні типи в англomовному художньому дискурсі, з урахуванням чотирьох критеріїв – номінативного, локативного, функціонального й модусного (див. рис.1).

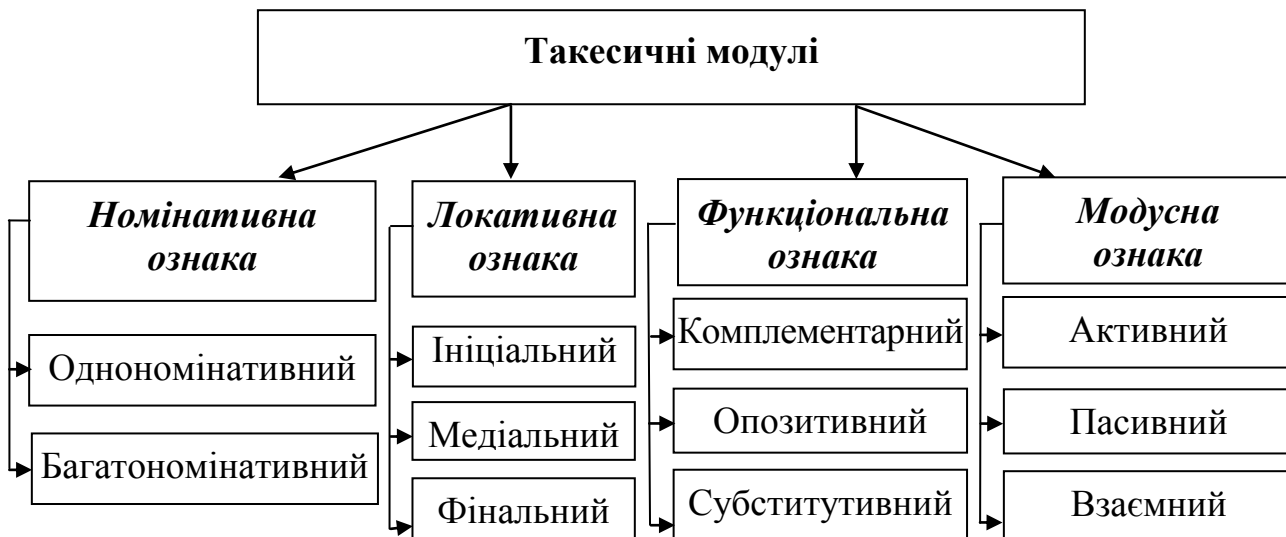

Рис. 1 Типи такесичних модулів за релевантними ознаками

Локативна ознака дозволила виділити *ініціальний*, *медіальний* та *фінальний* такесичні модулі, кожен з яких має конкретні стратегічні призначення в номінативному просторі англomовного художнього дискурсу та контекстоформуєчий потенціал. Так, ініціальний такесичний модуль прогнозує тему наступного вербального повідомлення, характер емоційного тла комунікативного акту, вказує на те, чи були досягнуті наміри попереднього мовця, а також формує прагматичний компонент подальших невербальних дій мовця: ***She placed a soft hand on Esti's arm. "It's a blessing from God. You understand?"*** (Alderman, D, p. 172). Медіальний такесичний модуль акцентує важливі деталі висловлювання, налагоджує зв'язок між двома вербальними модулями, що його оточують, дозволяє уникнути монотонності розповіді: ***"I've got an idea." Mrs Traynor put a hand on her daughter's shoulder. "Perhaps you could go on holiday with them, Georgina"*** (Moyes, MBY, p. 165). Фінальний такесичний модуль англomовного художнього дискурсу покликаний інтенсифікувати попереднє

порівняно з ним вербальне повідомлення, уточнювати або самостійно кваліфікувати реакцію персонажа на висловлювання попереднього комуніканта, а також верифікувати сказане: "*Stand up. Dad pushes me up*" (Ahern, TFM, p. 172).

З погляду функціональної ознаки, виявилось можливим виділити *комплементарний* такесичний модуль, який деталізує словесне повідомлення, уточнює його емотивний складник або ж містить номінацію на позначення дотику, що рівноцінна за значенням вербальному модулю: "*We've got the house! I throw my arms round his neck. I got us the house!*" (Kinsella, S&B, p. 57). *Опозитивний* такесичний модуль виражає значення протилежне тому, що виражене суміжним вербальним модулем: "*This is Mr Fletcher. I grip Faith's hand so tightly she yelps. We've met. Would you excuse us for a moment?*" (Picoult, KF, p. 97). *Субститутивний* такесичний модуль частково або повністю заміняє словесне повідомлення: "*Virginia placed her hand on Ellie's knee as if to say 'Enough'*" (Macomber, LL, p. 310).

За модусною ознакою, що ґрунтується на іманентних рисах подвійної та контактної природи дотику, виокремлюємо *активний, пасивний і взаємний* такесичні модулі. Якщо активний такесичний модуль реалізує суб'єктивний характер дотику: "*Maud gave him a hug*" (Binchy, MF, p. 431), то пасивний актуалізує об'єктивний бік дотику, тобто тактильні відчуття реципієнта дотику: "*Suddenly, he felt a painful grip on his shoulder*" (Mitch, FPYMIH, p. 59). У взаємному такесичному модулі номінативно відображений суб'єкт-об'єктний аспект дотику, тобто тактильна взаємодія мовців: "*Ron and Doreen clutched each other, bracing for the worst*" (Grisham, A, p. 451).

Комплексне дослідження номінативних засобів на позначення тактильної поведінки мовця в англomовному художньому дискурсі передбачало такі етапи та методи дослідження.

На *першому* етапі дослідження шляхом суцільної вибірки відбувся збір фактичного матеріалу із сучасних різножанрових художніх творів англomовних авторів. На *другому* етапі було опрацьовано теоретичні джерела за темою дисертації, для чого були залучені *загальнонаукові методи*. На *третьому* етапі дослідження були виявлені засоби на позначення тактильної поведінки мовця в номінативному аспекті. За допомогою *дефініційного аналізу* було встановлено корпус лексичних засобів на позначення тактильної поведінки мовця, закріплених в англomовному узусі. На *четвертому* етапі з метою визначення основної структурної одиниці дослідження – такесичного модуля, а також побудови типології такесичних модулів англomовного художнього дискурсу було застосовано *модулярний метод*. Виявлення компонентів-складників такесичних модулів, а також дослідження їхнього номінативного представлення в англomовному художньому дискурсі дозволили розширити інвентар номінативних засобів, що слугують для побудови такесичних модулів. Надалі досліджувані номінації диференційовано за структурно-семантичним критерієм та за допомогою *компонентного аналізу* виявлено семантичні компоненти лексичного значення спеціальних такесичних номінацій. На *п'ятому* етапі дослідження шляхом *контекстуального аналізу* було окреслено основні модульні схеми номінативної подачі тактильної події в англomовних художніх практиках, а також фактори номінативної варіативності та комбінаторики

такесичних модулів. На *шостому* етапі номінативні засоби на позначення тактильної поведінки мовця досліджувались у комунікативно-прагматичному аспекті. На цьому етапі залучено *функціональний аналіз* для виявлення прагматичних функцій номінацій на позначення тактильної поведінки мовця в сучасному англomовному художньому дискурсі, *актомовленнєвий аналіз* – із метою ідентифікації іллокутивної спрямованості досліджуваних номінацій, *комунікативно-прагматичний аналіз* – для визначення фасцинативної специфіки номінативних засобів на позначення тактильної поведінки мовців, що використовують різні комунікативні стилі.

Комплексне застосування зазначених вище методів дозволило розкрити номінативні та комунікативно-прагматичні характеристики засобів на позначення тактильної поведінки мовця в сучасному англomовному художньому дискурсі.

У **третьому розділі "Засоби на позначення тактильної поведінки мовця в англomовному художньому дискурсі: номінативний аспект"** проаналізовано номінативні засоби на позначення тактильної поведінки мовця в англomовному художньому дискурсі. Виявлено корпус номінацій на позначення тактильної поведінки мовця, закріплених в англomовному узусі, визначено компоненти такесичних модулів, проаналізовано їхню номінативну репрезентацію. Досліджувані номінації диференційовано за структурно-семантичним критерієм та визначено семантичні компоненти лексичного значення спеціальних номінацій на позначення тактильної поведінки мовця. З'ясовано фактори номінативної варіативності та комбінаторики такесичних модулів.

Аналіз номінативного наповнення такесичних модулів англomовного художнього дискурсу дозволив окреслити інвентар номінативних засобів, що можуть входити до складу досліджуваних невербальних модулів. Визначено, що матеріалом для побудови такесичних модулів слугують власне такесична лексика (такесичні іменники, такесичні дієслова та дієслівні конструкції, такесичні прикметники тощо), соматична лексика (сомонімічна та сенсонімічна), а також лексика загального характеру на позначення компонентів такесичного модуля, а саме: *суб'єкта дотику, інструмента дотику, тактильних дій та контактів мовця, об'єкта дотику, тактильного досвіду і тактильної взаємодії мовців*. До такесичної лексики (мовних засобів на позначення невербального знака комунікації "дотик") передусім відносимо закріплені в мовній системі й відображені в лексикографічних джерелах номінації дотику та їхні похідні. Окрім цього, до такесичних номінацій належать такі мовні засоби, що позначають тактильні характеристики об'єкта дотику, тобто його властивості, актуалізовані унаслідок залучення тактильної модальності.

Отже, в такесичних модулях англomовного художнього дискурсу *суб'єкт дотику* може бути виражений іменниками та займенниками на позначення виконавця дотику, серед яких наявні власне такесичні іменники на зразок *a hugger, a touchy-feely type, a kisser* тощо. *Інструмент дотику* номінується: а) соматичною, зокрема сомонімічною лексикою: *a hand, a finger, a palm, a fist, an arm, an elbow, a nose, lips, a head, a forehead, a cheek, a foot*; б) іншою лексикою на позначення інструментів здійснення опосередкованого дотику, наприклад: *a stick, a handkerchief, a boot* тощо. *Тактильні дії та контакти мовців* виражаються за допомогою:

а) такесичних дієслів: *to touch, to feel, to caress, to embrace, to stroke, to grip, to pat, to hit, to thump* тощо; б) такесичних дієслівних конструкцій: *to give a hug, to have a scratch, to brush a kiss, to put a hand around sb* тощо; в) такесичних іменників: *a touch, a caress, an embrace, a grip, a pat, a thump, a blow* тощо; г) усталених субстантивних словосполучень: *a firm / hearty / limp handshake, a farewell / goodnight kiss, a French kiss, a bear hug* тощо. На позначення об'єкта дотику в такесичних модулях англословного художнього дискурсу передусім використовується: а) сомонімічна та сенсонімічна лексика: *a shoulder, a waist, a knee, the small of the back, skin* тощо; б) такесичні прикметники: *huggable, kissable*; в) вільні синтаксичні словосполучення типу *the recipient of hugs / kisses*; г) інша лексика на позначення предметів навколишньої дійсності, до яких торкається суб'єкт. Номінації на позначення тактильного досвіду мовця можуть бути виражені: а) такесичними іменниками: *softness, warmth, smoothness* тощо; б) такесичними прикметниками: *soft, smooth, rough, warm, cold, hot, silken, painful, gentle* тощо; в) такесичними дієсловами і дієслівними конструкціями, що позначають пасивний бік реалізації дотику: *to feel, to get a smack, to receive a blow* тощо. тактильної взаємодії (*a handshake, to exchange hugs, to shake hands, to lock hands, to entwine fingers* тощо). Тактильна взаємодія мовців позначається такими номінативними одиницями, що відображають взаємний (обопільний) характер цього компонента такесичного модуля, наприклад: *a handshake, to exchange hugs, to shake hands, to lock hands, to entwine fingers* тощо:

Основні номінативні засоби на позначення тактильної поведінки мовця диференційовано за структурно-семантичним критерієм, у результаті чого виокремлено спеціальні, спеціальні розгорнуті та неспеціальні такесичні номінації. У спеціальних такесичних номінаціях, до яких належать іменники та дієслова на позначення дотику, план змісту сукупно відображає форму і значення. Спеціальні розгорнуті такесичні номінації представлені усталеними дієслівними словосполученнями, що містять дієслова "непрямого абстрагованого значення" та репрезентують активний бік реалізації дотику (*to give a hug*) або пасивне його втілення (*to get a smack*), дієслівними словосполученнями з дієсловами вузької семантики на позначення як активного (*to strike a blow*), так і пасивного боку дотику (*to receive a blow*), розгорнутими субстантивними словосполученнями (*a hearty handshake*) та прийменниково-іменниковими комплексами (*in a firm grasp*). Неспеціальні такесичні номінації – це номінативні комплекси з підрядною будовою V + dN або предикативною будовою N + V, де V – це дієслова, що передають тактильну дію, N – іменники, що називають орган її продукування, d – детермінанти, що вказують на виконавця тактильної дії (*to put one's hand*).

Лексико-семантичні особливості спеціальних такесичних номінацій у роботі досліджено із залученням компонентного аналізу, який був застосований до дієслів, оскільки саме вони здатні згорнуто номінувати складні структури знання та репрезентувати цілу подію (О.С. Кубрякова). У семній структурі такесичних дієслів виокремлено архісеми 'встановити тактильний контакт' та 'бути у тактильному контакті', а також диференційні семи 'інтенсивність', 'зміна інтенсивності', 'повторюваність', 'раптовість', 'швидкість', 'місце реалізації', 'інструмент', 'спрямованість', 'спосіб і манера', 'емотивність', 'випадковість',

'грайливість', 'мета', 'причина' дотику тощо. Однією з найчисельніших виявилася група такесичних дієслів зі спільною семою 'інтенсивність' дотику, яку надалі було диференційовано на три підгрупи за критерієм наявності градуальних сем 'висока інтенсивність', 'помірна інтенсивність' та 'низька інтенсивність' дотику. Серед такесичних дієслів, у семній структурі яких закладена ознака 'емотивність' дотику, були виокремлені позитивно марковані, негативно марковані та нейтрально марковані. Визначено, що здебільшого такесичні дієслова з ознакою 'низька інтенсивність' дотику містять сему 'позитивна емотивна маркованість' (*to caress, to fondle, to stroke, to nuzzle, to pet* etc.), тоді як переважно такесичні дієслова з ознакою 'висока інтенсивність' дотику мають сему 'негативна емотивна маркованість' (*to beat sb up, to bash, to slap, to smack, to pound* etc.).

З огляду на інтегративну сутність дотику монокомпонентні такесичні модулі – це редуковані структури з експліцитно невираженими іншими невербальними компонентами, у яких імпліцитно наявні в комунікативному акті проксемні і кінесичні компоненти, безпосередньо спрямовані на реалізацію дотику. Це дало підстави виокремити поняття "тактильної події", що розуміємо як послідовність проксемних, кінесичних і тактильних дій мовця, спрямованих на реалізацію дотику. Крізь призму модулярного методу тактильна подія отримала вигляд послідовної комбінації п'яťох невербальних модулів: доцентровий проксемічний модуль "відстань" + препозитивний кінесичний модуль "жест" + такесичний модуль "дотик" + постпозитивний кінесичний модуль "жест" + відцентровий проксемічний модуль "відстань". У номінативному просторі англомовного художнього дискурсу здебільшого трапляється неповна номінативна подача тактильної події, вербалізуються тільки деякі її елементи: *He leans forward, brushes a kiss against Mariah's cheek, and starts down the hall* (Picoult, KF, p. 127).

У полікомпонентних модульних утвореннях такесичні модулі комбінуються з невербальними модулями іншої системної належності з урахуванням зовнішніх і внутрішніх факторів (див. рис. 2).

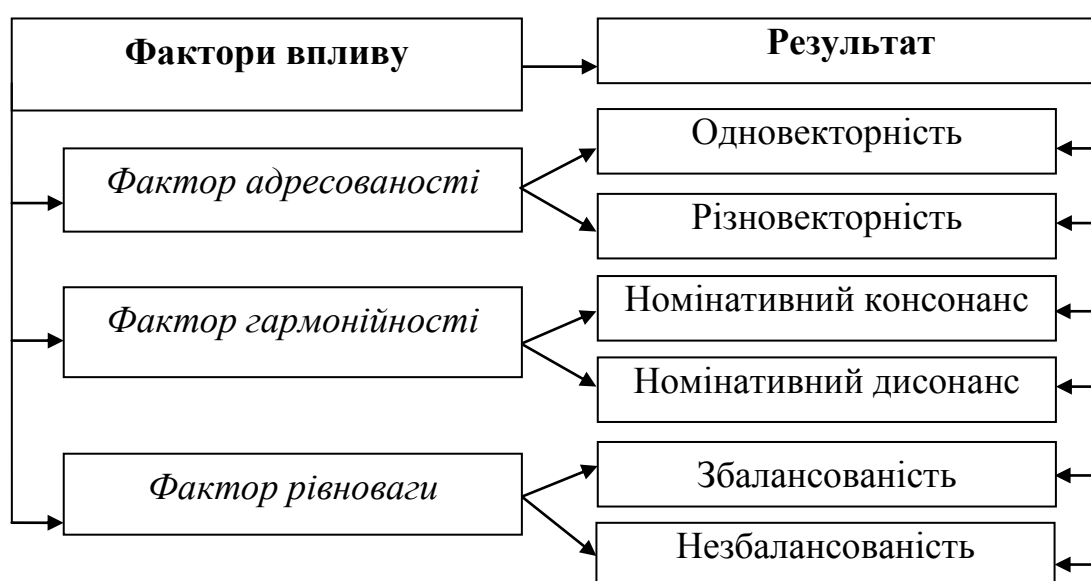

Рис. 2 Фактори комбінаторики такесичних модулів

Внутрішні фактори комбінаторики визначаємо як специфічну взаємодію знакових параметрів невербальних виявів персонажа, актуалізованих у номінативному просторі художнього англомовного дискурсу. До зовнішніх – належать фактори *адресованості, рівноваги та гармонійності*. Виявлено, що в результаті впливу фактора адресованості виникають *одновекторні* або *різновекторні* полікомпонентні невербальні модулі. Дія фактора гармонійності може виявлятися в *номінативному консонансі* або *номінативному дисонансі* поєднаних невербальних модулів. Унаслідок впливу фактора рівноваги в англомовному художньому дискурсі з'являються *збалансовані* або *незбалансовані* багатоконпонентні невербальні модулі: *She walks by me, grabs my arm, and squeezes hard but still refuses to look at me. "Take care of yourself, love"* (Ahern, TFM, p. 82).

У запропонованому фрагменті сучасного англомовного художнього дискурсу наявний збалансований трикомпонентний невербальний модуль, до складу якого входять: проксемний модуль "відстань" (*she walks by me*), такесичний модуль "дотик" (*grabs my arm, and squeezes hard*), кінесичний модуль "погляд" (*refuses to look at me*) з відповідним номінативним наповненням. Ситуативний контекст наведеного фрагмента полягає в доволі делікатній і непростій ситуації героїні, що зазнала непоправної втрати, з приводу чого інший персонаж бажає висловити свої співчуття, заявити про готовність бути корисним, водночас не проявивши нав'язливості, для чого він поряд із вербальними залучає невербальні засоби спілкування. Зазначимо, що інтенсивні тактильні дії персонажа, що найімовірніше свідчать про вияв емпатії – високого рівня розуміння психологічного стану іншого та співпереживання йому, поєднуються з усвідомленим небажанням персонажа дивитися на комунікативного партнера. Отже, цілеспрямоване ухиляння персонажа від зорового контакту в цьому випадку є інверсивним щодо його ж інтенсивних тактильних дій та слугує балансуєчим елементом у заданому контексті комунікативної ситуації, що допомагає уникнути небажаного ефекту нав'язливості та надмірного втручання в особистий простір іншого.

Таким чином, нами було схарактеризовано засоби сучасної англійської мови, що формують номінативну площину такесичних модулів, визначено внутрішні та виявлено зовнішні фактори адресованості, гармонійності й рівноваги, які впливають на номінативну варіативність і комбінаторику такесичних модулів сучасного англомовного художнього дискурсу.

У четвертому розділі **"Номінативні засоби на позначення тактильної поведінки мовця в англомовному художньому дискурсі: комунікативно-прагматичний аспект"** визначено номінативні засоби на позначення тактильної поведінки мовця в комунікативно-прагматичному аспекті. Розкрито прагматичні функції досліджуваних номінацій, виявлено фасцинативну (О.Є. Войскунський, Л.В. Козяревич, Ю.В. Кнорозов, В.М. Соковнін, Ю.А. Шрейдер) специфіку номінативних засобів на позначення тактильної поведінки мовців різних комунікативних стилів (M. Gamble, T. Gamble).

Функціональний потенціал номінативних одиниць на позначення тактильної поведінки персонажа виявляється в їхній здатності виконувати в номінативному просторі англомовного художнього дискурсу шість функцій: *дейктичну*,

адаптивну, регулятивну, емотивну, іллокутивну та когнітивну. Проведений аналіз емпіричного матеріалу, що загалом становить 3500 фрагментів англомовного художнього дискурсу, засвідчив, що провідною для такесичних номінацій виявилася саме дейктична функція, реалізація якої у формах особистісного, соціального або просторового дейксису спостерігалася практично у всіх досліджуваних нами фрагментах англомовного художнього дискурсу одночасно з іншими функціональними призначеннями такесичних номінацій. Другою за частотністю вживання є адаптивна функція, яка реалізується такесичними номінативними засобами в 1204 випадках, що становить 34% усіх досліджуваних фрагментів англомовного художнього дискурсу. Регулятивна та емотивна функції такесичних номінацій представлені в наших текстах майже рівноцінно – у 984 (28%) та 929 (27%) фрагментах відповідно. Найменш частотними виявились іллокутивна та когнітивна функції такесичних номінативних засобів, реалізація яких спостерігалась у 274 (8%) та 109 (3%) випадках відповідно.

Отже, дейктична функція такесичних номінацій здійснюється у трьох планах – соціального, просторового та особистісного дейксису: *"Let's discuss this some other time."* **Mr Traynor's hand landed on his daughter's shoulder and squeezed it gently** (Moyes, MBY, p. 166). Адаптивна функція номінацій на позначення тактильної поведінки персонажа реалізовується шляхом їх здатності виражати соматичні, психологічні, естетичні та діяльнісні потреби комуніканта: *"Oh my God," shouted Claudia, jerking awake and clapping her hands over her ears as an alarm clock three inches away from her head exploded into life* (Mansell, PT, p. 305). Регулятивна функція мовних засобів на позначення дотику персонажа виявляється у їхній можливості керувати дискурсом на фазах встановлення, підтримки та розмикання комунікативного контакту: *"Maybe," she said, reaching for my hand and cutting me off. "Doing the play was the thing that kept me healthy for so long"* (Sparks, WTR, p. 194). Емотивна функція такесичних номінацій у семіотичному просторі художнього тексту розкривається в їхньому потенціалі передавати гедонічне емоційне забарвлення, інтенсифікувати емоційні вияви, що експліковані іншими невербальними компонентами комунікації, а також автономно чи з опорою на вербальне повідомлення виражати емоції, переживання та почуття комунікантів: *Poppy thought her heart would explode with joy. She flung out her arms and kissed him* (Mansell, PT, p. 342). Виокремлення іллокутивної функції номінацій дотику зумовлене їхньою здатністю реалізовувати прагматичний зміст, передусім директивного (**Alain put his own hand warningly on his father's arm** (Harris, C, p. 86)) й експресивного характерів (*The door opened and Alan York appeared with a big smile and warm handshake* (Grisham, A, p. 313)). Реалізація когнітивної функції забезпечується номінаціями дотику, що регулярно стають індикаторами пізнавальної та інтелектуальної діяльності художнього персонажа: **He ran a palm across the wooden lid, feeling the texture of the inlaid flower.** *"The Rose," he whispered* (Brown, DVC, p. 296).

Фасцинативний принцип комунікації (О.Є. Войскунський, Ю.В. Кнорозов, В.М. Соковнін) полягає у створенні в адресата налаштування на взаєморозуміння (Ю.А. Шрейдер), забезпеченні комфортних умов спілкування, встановленні чи інтенсифікації комунікативного контакту з об'єктом фасцинації, приверненні

та утриманні його уваги, нейтралізації його небажання комунікативно взаємодіяти (Л.В. Козяревич). Фасцинативна специфіка тактильної поведінки мовця виявляється в її здатності бути ефективним засобом прагматичного впливу мовця на комунікативного партнера. Результатом тактильної фасцинації є змінений емоційний стан, думки та почуття об'єкта фасцинації, його позитивне налаштування на спілкування, максимально ефективно сприйняття ним певної інформації.

Відповідний комунікативний стиль мовців – асертивний ("перемогти – перемогти"), агресивний ("перемогти – зазнати поразки") чи субмісивний ("ззнати поразки – перемогти") (M. Gamble, T. Gamble), відображається на характері та параметральних особливостях реалізованих ними тактильних засобів спілкування. Для асертивного мовця властивою є фасцинативна тактильна поведінка, яку визначаємо як цілеспрямовану реалізацію ним таких комунікативно значущих дотиків, що разом із вербальними засобами або ж самотійно сприяють ефективному встановленню комунікативного контакту, успішному, гармонійному ходу спілкування та досягненню комунікативних завдань мовцем. Для агресивного мовця типовою є антифасцинативна тактильна поведінка, яку трактуємо як реалізацію такого набору комунікативних дотиків, що разом із вербальними засобами або самотійно руйнує процес комунікації на етапах її встановлення, розвитку чи завершення. Субмісивному мовцю властиві дотики, що мають афасцинативний характер, є відштовхувальними та неефективними з комунікативного погляду, виражають невпевненість, експресивну нервозність й емоційну тривожність та утворюють афасцинативну тактильну модель поведінки. У художньому дискурсі фасцинативний, антифасцинативний та афасцинативний тактильний репертуари персонажів представлені номінаціями відповідного характеру. Наприклад: "*Justin Hitchcock, the woman says again and reaches out her hand. Kate McDonald. She shakes his hand firmly* (Ahern, TFM, с. 443).

У наведеному прикладі фасцинативне рукостискання у виконанні асертивного комуніканта характеризується прислівником *firmly*. Помірно міцне, тверде рукостискання є важливою ознакою самоповаги та шанобливого ставлення до партнера. Воно є ефективним з комунікативного погляду, тому що позитивно впливає на подальший хід спілкування, його гармонізацію.

Рукостискання у виконанні агресивного комуніканта має антифасцинативну природу: *Langdon held out his hand to shake. Robert Langdon. Fache's enormous palm wrapped around Langdon's with crushing force* (Brown, DVC, p. 21).

У запропонованому фрагменті акцент зроблено на силових параметрах рукостискання: надзвичайно великий розмір долоні персонажа (*Fache's enormous palm*) інтенсифікується використаним ним типом тактильної дії та площею дотикової поверхні (*wrapped around Langdon's*), а також силою, з якою він стискає руку партнера, що сприймається як руйнівна (*with crushing force*). Такий тип рукостискання демонструє силу та владу, домінантну позицію або ворожість, що зі свого боку має дисгармонійний, певною мірою деструктивний, тому антифасцинативний вплив на спілкування.

У наступному прикладі рукостискання у виконанні субмісивного комуніканта має афасцинативне забарвлення: "*Yes!*" *At once I realize I sound too*

excited. "I mean...yeah." I affect a similar nonchalance. "We thought we'd have a look." "Fabia Paschali." Her handshake is like wet cotton wool (Kinsella, S&B, p. 50).

Порівняння рукостискання персонажа з вологою ватою надає йому радше негативної оцінки, актуалізуючи такі його властивості, як: м'якість, інертність. Цей тип рукостискання є малоефективним для успішної комунікації, оскільки сигналізує про незацікавленість або небажання продовжувати спілкування взагалі.

Механізми контрфасцинації фасцинативному тактильному впливу включають вербальний і невербальний опори. Перший реалізується комунікантом у прямих і непрямих актах прохання, вимоги, погрози, наказу тощо. У межах останнього розмежовуємо підгрупи контактного, тобто власне тактильного протистояння, та неконтактного, що передбачає використання невербальних компонентів комунікації іншої системної належності – кінесичних, проксемних, паралінгвістичних, окулесичних тощо: *"We can always have one coffee out there," David suggested. Closing up the dishwasher and reaching for her hand, he said, "Now, we can go on avoiding the real issue between us if you like <...>" Rosalind's face was already tightening. "I don't see what there is to discuss," she responded shortly. <...> "Come and sit down," he said, trying to lead her to the table." "I'm making the coffee," she reminded him, and pulling herself free she turned her back* (Lewis, F, p. 70–71).

Намагаючись відновити теплі стосунки зі своєю дочкою, батько вирішує піти на відверту спокійну розмову з нею, однак його ініціатива обговорити болючу для обох тему зустрічає на своєму шляху декілька перешкод. По-перше, жінка чітко заявляє про те, що не хоче торкатися цієї теми, підкреслюючи своє небажання низкою невербальних засобів – вираз її обличчя стає більш напруженим (*Rosalind's face was already tightening*), відповіді лаконічні та сухі (*she responded shortly*). По-друге, намір батька гармонізувати процес комунікації за допомогою дотику до руки героїні, створити комфортні умови спілкування (запрошення сісти за стіл та обговорити наболіле) співрозмовниця руйнує комбіновано використовуючи дві невербальні контрфасцинативні дії – жінка припиняє тактильний контакт, який має фасцинативне наповнення, звільняючи себе та змінюючи позицію свого тіла (*pulling herself free she turned her back*).

Отже, вивчення номінативних засобів на позначення тактильної поведінки мовця в прагматично-комунікативному аспекті дозволяє зробити висновок про те, що в рамках англомовного художнього дискурсу вони покликані виконувати шість функцій: дейктичну, адаптивну, регулятивну, емотивну іллокутивну та когнітивну. Виявлено, що мовці асертивного, агресивного та субмісивного комунікативних стилів відповідно реалізують фасцинативну, антифасцинативну та афасцинативну моделі тактильної поведінки.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено комплексний лінгвістичний аналіз тактильної поведінки мовця в номінативному та комунікативно-прагматичному аспектах на матеріалі сучасного англомовного художнього дискурсу. Теоретико-методологічним підґрунтям дослідження послугували наукові праці з комунікативної лінгвістики, теорії номінації, прагмалінгвістики, психолінгвістики

та невербальної семіотики, а також результати досліджень, проведених у галузі наук гуманітарного циклу, зокрема філософії, психології, антропології, соціології та культурології.

У результаті визначення та узагальнення теоретичної бази дослідження в роботі уточнено поняття "тактильна поведінка мовця", яке визначено як одну або декілька невербальних фізичних контактних дій (дотиків) мовця, виконаних за допомогою руки чи іншої частини його тіла стосовно об'єкта дії, які є функціонально та прагматично навантажені, виходячи з лінгвальних й екстралінгвальних ознак конкретного моменту комунікативного буття людини.

У дисертації розроблено комплексну методику дослідження номінативних засобів на позначення тактильної поведінки мовця. Застосований модулярний метод дозволив виявити основну структурну одиницю дослідження – такесичний модуль та побудувати типологію такесичних модулів. Із урахуванням релевантних ознак виокремлено і схарактеризовано такі типи такесичних модулів в англomовному художньому дискурсі: однономінативний і багатомінативний (за номінативною ознакою), ініціальний, медіальний та фінальний (за локативною ознакою), комплементарний, субститутивний і опозитивний (за функціональною ознакою), активний, пасивний та взаємний (за модусною ознакою).

У роботі виявлені та схарактеризовані засоби на позначення тактильної поведінки мовця в англomовному художньому дискурсі в номінативному аспекті. Визначено компоненти такесичного модуля (суб'єкт дотику, інструмент дотику, об'єкт дотику, тактильна дія й тактильний контакт, тактильний досвід і тактильна взаємодія мовців) та проаналізовано їхню номінативну репрезентацію. З'ясовано, що компоненти такесичного модуля вербалізуються в номінативному просторі англomовного художнього дискурсу такесичною лексикою різної частиномовної належності, соматичною лексикою та лексикою загального характеру. За структурно-семантичним критерієм у межах такесичної лексики виокремлено спеціальні, спеціальні розгорнуті та неспеціальні номінації на позначення тактильної поведінки мовця. У спеціальних номінаціях, до яких належать іменники та дієслова на позначення дотику, план змісту сукупно відображає форму і значення. Спеціальні розгорнуті номінації на позначення тактильної поведінки мовця представлені усталеними дієслівними словосполученнями, що містять дієслова "непрямого абстрагованого значення", дієслівними словосполученнями з дієсловами вузької семантики, розгорнутими субстантивними словосполученнями та прийменниково-іменниковими комплексами. Неспеціальні номінації на позначення тактильної поведінки мовця – це номінативні комплекси з підрядною будовою $V + dN$ або предикативною будовою $N + V$, де V – це дієслова, що передають тактильну дію, N – іменники, що називають орган її продукування, d – детермінанти, що вказують на виконавця тактильної дії. За допомогою компонентного аналізу визначено семантичні компоненти лексичного значення спеціальних номінацій, в результаті чого в семній структурі дієслів на позначення тактильної поведінки мовця виокремлено архісеми *'встановити тактильний контакт'* та *'бути у тактильному контакті'*, а також низку диференційних сем, зокрема, *'інтенсивність'*, *'зміна інтенсивності'*, *'повторюваність'*, *'раптовість'*, *'швидкість'*, *'місце реалізації'*,

‘інструмент’, ‘спрямованість’, ‘спосіб і манера’, ‘емотивність’, ‘випадковість’, ‘грайливість’, ‘мета’ і ‘причина’ дотику.

У дисертації з’ясовано фактори номінативної варіативності та комбінаторики такесичних модулів в англomовному художньому дискурсі. Встановлено, що поєднання різносистемних невербальних модулів у межах полікомпонентного модуля визначається впливом зовнішніх і внутрішніх факторів. До перших віднесено фактори адресованості, гармонійності та рівноваги. Внутрішні фактори комбінаторики визначено як специфічну взаємодію ключових параметрів різних невербальних виявів персонажа, вербалізованих в сучасному англomовному художньому дискурсі.

У роботі визначено специфіку номінацій на позначення тактильної поведінки мовця в комунікативно-прагматичному аспекті. Виявлено, що в номінативному просторі англomовного художнього дискурсу досліджувані одиниці виконують дейктичну, адаптивну, регулятивну, емотивну іллокутивну та когнітивну функції. Висвітлено фасцинативну специфіку номінативних засобів на позначення тактильної поведінки мовців різних комунікативних стилів, в результаті чого з’ясовано, що асертивному комуніканту властива фасцинативна тактильна модель поведінки, агресивному – антифасцинативна, субмісивному – афасцинативна.

Здійснене в цій дисертації дослідження номінативних засобів на позначення тактильної поведінки мовця в сучасному англomовному художньому дискурсі відкриває перспективи подальших наукових розвідок, які можуть бути пов’язані з вивченням лінгвокультурних, гендерних і соціально-рольових ознак номінацій на позначення тактильної поведінки мовців в англomовному художньому дискурсі, виявленню синтагматичних зв’язків тактильної поведінки з іншими невербальними компонентами в аспекті фасцинації спілкування, розкриттям стратегічно-тактичного потенціалу тактильної поведінки мовця в нехудожніх дискурсивних практиках.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Жуковська А. В. Контекстуальні фактори моделювання тактильної поведінки комуніканта. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. 2012. № 6. С. 31—34.
2. Жуковська А. В. Семіотична класифікація невербального компоненту комунікації "дотик". *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету*. 2012. № 24. С. 73—77.
3. Жуковська А. В. Фасцинативний потенціал дотику в номінативному просторі сучасної англomовної художньої прози. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Філологічна*. 2016. № 61. С. 60—63.
4. Жуковська А. В. Такесичні модулі англomовного художнього дискурсу. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Філологічна*. 2017. № 67. С. 119—123.
5. Zhukovska A. Tacesic Constituent as a Part of the Multicomponent Nonverbal Module: the Principles of Combination. *Філологічні трактати*. 2017. Т. 9, № 4. С. 33—38.

6. Жуковська А. В. Функціональний аспект дослідження номінацій дотику в сучасному англomовному художньому дискурсі. *Science And Education A New Dimension. Philology*. 2016. Vol. IV (17), Issue 78. P. 81—85. p-ISSN 2308-5258, e-ISSN 2308-1996.

7. Жуковська А. В. Емотивні значення номінативних засобів на позначення тактильної поведінки мовця. *Україна і світ : діалог мов та культур : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ 30 берез. – 1 квіт. 2011 р.* Київ : Вид. центр КНЛУ, 2011. С. 68—69.

8. Жуковська А. В. Дотик як індикатор соціально-культурних відносин. *Україна і світ : діалог мов та культур : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ 21 – 23 берез. 2012 р.* Київ : Вид. центр КНЛУ, 2012. С. 113—115.

9. Жуковська А. В. Контрфасцинація як засіб протидії фасцинативному тактильному впливу. *Україна і світ : діалог мов та культур : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 30 березня – 01 квітня 2016 р.* Київ : Вид. центр КНЛУ, 2016. С. 111—112.

10. Жуковська А. В. Такесична складова багатокomпонентного невербального модуля: принципи комбінаторики. *Якісна освіта у сучасному глобалізованому світі: тенденції, виклики, перспективи : матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф., м. Суми, 23 – 24 листопада 2017 р.* Суми : Сумський держ. ун-т, 2017. С. 36—41.

11. Жуковська А. В. Номінативна структура такесичного модуля англomовного художнього дискурсу. *Україна і світ : діалог мов та культур : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 11 – 13 квітня, 2018 р.* Київ : Вид. центр КНЛУ, 2018. С. 113—115.

АНОТАЦІЯ

Жуковська А. В. Тактильна поведінка мовця в англomовному художньому дискурсі: номінативний та комунікативно-прагматичний аспекти. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови. – Київський національний лінгвістичний університет МОН України, Київ, 2018.

Дисертацію присвячено дослідженню тактильної поведінки мовця в англomовному художньому дискурсі в номінативному та комунікативно-прагматичному аспектах. У роботі уточнено поняття "тактильна поведінка мовця", побудовано типологію такесичних модулів, виявлено засоби на позначення тактильної поведінки мовця в англomовному художньому дискурсі, з'ясовано фактори номінативної варіативності та комбінаторики такесичних модулів, визначено прагматичні функції та розкрито фасцинативну специфіку номінацій на позначення дотиків мовців різних комунікативних стилів.

Ключові слова: англomовний художній дискурс, дотик, невербальна комунікація, засоби на позначення тактильної поведінки мовця, такесичний модуль, тактильна поведінка, прагматичні функції.

АННОТАЦИЯ

Жуковская А. В. Тактильное поведение говорящего в англоязычном художественном дискурсе: номинативный и коммуникативно-прагматический аспекты. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04 – германские языки. – Киевский национальный лингвистический университет МОН Украины, Киев, 2018.

Диссертация посвящена исследованию тактильного поведения говорящего в англоязычном художественном дискурсе в номинативном и коммуникативно-прагматическом аспектах. В работе уточнено понятие "тактильное поведение говорящего", разработана типология такесических модулей, выявлены средства обозначающие тактильное поведение говорящего в англоязычном художественном дискурсе, выяснены факторы номинативной вариативности и комбинаторики такесических модулей, определены прагматические функции и раскрыта фасцинативная специфика номинаций прикосновения говорящих разных коммуникативных стилей.

Ключевые слова: англоязычный художественный дискурс, прикосновение, невербальная коммуникация, средства обозначающие тактильное поведение говорящего, такесический модуль, тактильное поведение, прагматические функции.

ABSTRACT

Zhukovska A. V. The Speaker's Tactile Behaviour in English Fictional Discourse: Nominative, Communicative, and Pragmatic Aspects. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology: speciality 10.02.04 – Germanic Languages. – Kyiv National Linguistic University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2018.

The thesis presents the study of nominative, communicative, and pragmatic aspects of the speaker's tactile behaviour in the English fictional discourse.

The linguistic interpretation of the issue of corporality and nonverbal communication, as well as their lingual representation in discourse, provides the theoretical basis for the research. The thesis regards *the speaker's tactile behaviour* as one or more nonverbal physical contact actions (touches), performed by speakers with their hands or other body parts, pragmatically and functionally loaded in view of lingual and extralingual features of the communicative moment. The study analyses existing cultural, social, psychological, and communicative classifications of touches, as well as elaborates the semiotic one, which distinguishes five groups of touches: *emblems, illustrators, regulators, tactile emotional expressions* and *tactile adaptors* each having its specific functions and communicative potential within the speakers' semiotic interaction.

The thesis uses a range of the relevant methods to analyse means designating the speaker's (the character's) tactile behaviour in the English fictional discourse. Applying the *modular method*, the study employs *the tacesic module* as its basic structural unit, defined as a part of the contemporary English fictional discourse containing at least one nomination of touch. The typology of tacesic modules considers *nominative, locative, functional* and *modus* criteria. According to the nominative criterion, tacesic modules are classified into *mononominative* and *multinominative* types. On the basis of the locative criterion *initial, medial* and *final* types of the tacesic modules are differentiated. The functional types include *complementary, opposite* and *substitutional* tacesic

modules. The modus criterion allows distinguishing *active*, *passive* and *reciprocal* types.

In the contemporary English fictional discourse the components of tacesic modules, i.e. *the subject of touch*, *the instrument of touch*, *the object of touch*, *the tactile action and contact*, *active and passive tactile experience*, as well as *tactile interaction of the speakers* are mainly verbalized by means of tacesic words (words naming touch) belonging to different parts of speech. The tacesic nominative means incorporate structurally and semantically different groups of *special*, *special modified* and *non-special* units. The research applies the componential analysis to single out two archisemes '*to make a tactile contact*' and '*to be in a tactile contact*' as well as a range of integral semes in the semantic structure of the tacesic verbs. Among others the integral semes include '*intensity*', '*variation of intensity*', '*frequency*', '*abruptness*', '*velocity*', '*location*', '*manner*', '*emotiveness*', '*randomness*', '*playfulness*', '*purpose*', and '*reason*' of touch.

The study reveals that the combination of tacesic and other nonverbal modules is influenced by both external and internal factors. The former include *the directivity factor*, *the harmony factor* and *the equilibrium factor*, the latter being manifested in a specific interplay of the key parameters of the speaker's nonverbal signals, verbalized in the fictional discourse.

The thesis covers the issue of pragmatic functions served by tacesic nominations. There are six of them including *cognitive*, *deictic*, *adaptive*, *regulatory*, *emotive* and *illocutionary functions*. The study reveals that the speakers of different communicative styles demonstrate different tactile behaviour models from the point of view of fascination. The *fascinating* tactile behaviour model, which is typical of the assertive speaker ("winner – winner" dyad), deploys touches that favour effective and successful communication. The aggressive speaker ("winner – loser" dyad) exercises the *antifascinating* model, actualized in destructive, often abusive touches. The submissive speaker ("loser – winner" dyad) uses *afascinating* model with its ineffective and inert touches. The thesis also focuses on lingual manifestations of the above mentioned tactile behaviour models in the contemporary English fictional discourse.

Key words: English fictional discourse, touch, nonverbal communication, means designating the speaker's tactile behaviour, tacesic module, tactile behaviour, pragmatic functions.